

Верховний
Суд

Застосування Конституції України під час здійснення правосуддя

Альберт Єзеров,
суддя Верховного Суду, к.ю.н., доцент

«...судді виявляють приклад поваги до Конституції, але що таке Конституція, знають тільки судді, які повинні бути динамічними компонентами історії, якщо бажати і домагатися того, щоб наші інститути були життєздатними...»

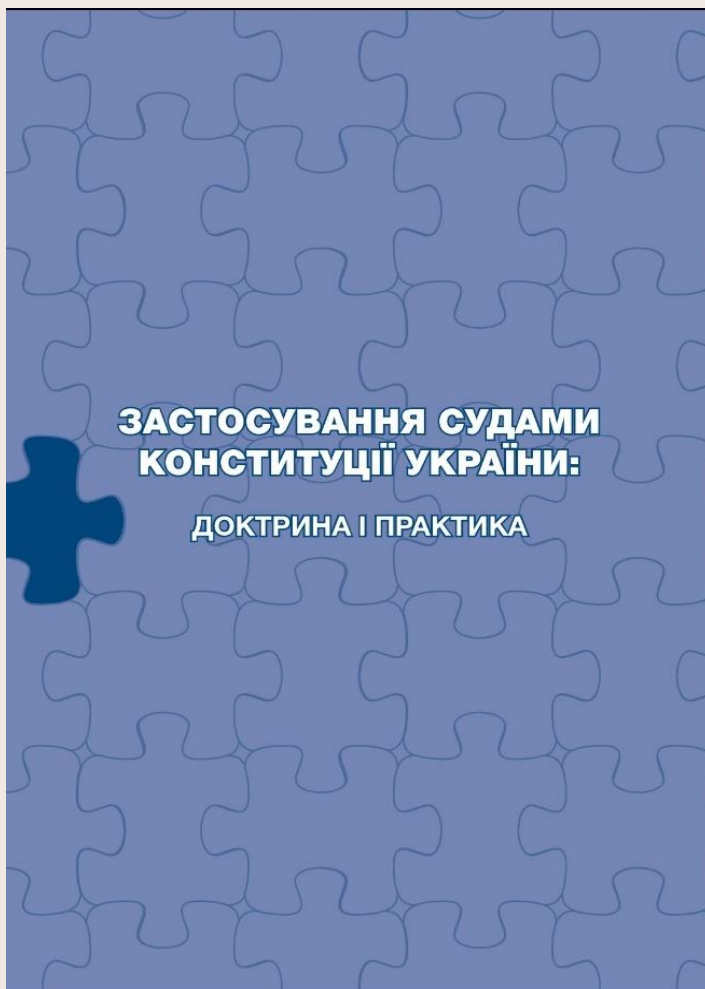
W. Douglas, суддя Верховного Суду США

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ У СУДОВИХ РІШЕННЯХ

 ЮРІНКОМ ІНТЕР

Науково-практичне видання містить систематизований постатейний матеріал із практики Конституційного Суду України, судів загальної юрисдикції, а також Європейського Суду з прав людини щодо застосування норм Конституції України.

До конституційних положень наводяться витяги з судових рішень, що дозволяє побачити норми Основного Закону в їх судовій інтерпретації, тобто саму Конституцію в її дії, стабільності та динамізмі

Видання включає розвідки максимально широкого діапазону теоретичних та практичних питань, які постають під час застосування судами Конституції України.

Окрему увагу присвячено функціональній взаємодії судів загальної юрисдикції та Конституційного Суду України в контексті судового захисту конституційних прав і свобод особи.

Для суддів, юристів-практиків, науковців, а також усіх, хто цікавиться проблематикою застосування Конституції України під час здійснення правосуддя

Феномен Конституції

Конституція становить систему базових цінностей, покликаних обмежувати будь-які прояви свавілля публічної влади задля гарантій людських прав

Суди під час застосування правових норм, зокрема й конституційних, забезпечують реальний зв'язок між соціальними відносинами та юридичними нормами

Конституційне питання

Норми прямої дії

СТАТТЯ 8 КОНСТИТУЦІЇ

Норми Конституції України є нормами прямої дії.

Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Постанова Пленуму ВСУ №9

Постанова Пленуму Верховного
Суду України
№9 від 01.11.1996

«Про застосування Конституції
України при здійсненні
правосуддя»

Юридична позиція Пленуму

Оскільки Конституція України, як зазначено в її ст. 8, має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії, суди при розгляді конкретних справ мають оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з точки зору його відповідності Конституції і в усіх необхідних випадках застосовувати Конституцію як акт прямої дії. Судові рішення мають ґрунтуватись на Конституції, а також на чинному законодавстві, яке не суперечить їй

Пленум ВСУ №9 від 01.11.1996

Пряма дія конституційних норм

РІШЕННЯ КСУ №6-рп/2016

Пряма дія норм Конституції означає, що ці норми застосовуються безпосередньо.

Законами України та іншими нормативно-правовими актами можна лише розвивати конституційні норми, а не змінювати їх зміст.

Закони України та інші нормативно-правові акти застосовуються лише у частині, що не суперечить Конституції України.

Основні випадки прямої дії конституційних норм

- Відсутність відповідного нормативно-правового акта чи норми законодавства
- Проблема дії неякісного закону чи окремого припису закону неналежної якості
- Наявність колізії законодавчих приписів

(Не)конституційність: сумнів VS висновок?!

Ст. 7 КАС / Ст. 10 ЦПК / Ст. 11 ГПК

6. Якщо суд доходить **висновку**, що закон чи інший правовий акт суперечить Конституції, суд не застосовує такий закон чи інший правовий акт, а застосовує норми Конституції як норми прямої дії. У такому випадку суд після ухвалення рішення у справі звертається до ВС для вирішення питання стосовно внесення до КСУ подання щодо конституційності закону ...

КАС / ГПК / ЦПК у редакції 2004 року

3. У разі виникнення у суду **сумніву** під час розгляду справи щодо відповідності закону чи іншого правового акта Конституції, вирішення питання про конституційність якого належить до юрисдикції КСУ, суд звертається до ВСУ для вирішення питання стосовно внесення до КСУ подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта.

Приклади незастосування неконституційних норм

- Постанова від 19.05.2020 у справі №420/7581/19 – П'ятий апеляційний адміністративний суд не застосував неконституційні положення в Законі «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи»
- Постанова від 22.12.2017 у справі №201/15357/17 – Дніпропетровський апеляційний адміністративний суд вказав, що частини 2-3 статті 28 Закону №1058 є неконституційними, оскільки не відповідають статті 46 Конституції, тому суд не застосував ці норми
- Постанова від 14.06.2019 у справі №404/2725/18 – Третій апеляційний адміністративний суд не застосував постанову КМУ від 23.11.11 №1210, вказавши на неконституційність деяких її положень
- Постанова від 01.07.2019 у справі №200/4213/19 – Перший апеляційний адміністративний суд не застосував постанову КМУ від 08.06.2016 №365, прямо вказавши на її неконституційність
- Ухвала від 30.09.2020 у справі №640/20564/19 – Шостий апеляційний адміністративний суд не застосував статтю 87-1 Закону «Про державну службу» через її невідповідність Конституції України

Критерії застосування прямої дії Конституції судом

- Визначення неконституційності акту не є метою суду під час вирішення справи
- Невідповідність акта конституційним приписам має бути очевидною
- Наявність норми Конституції, яка регулює відповідні відносини з чіткою диспозицією (або наявність юридичної позиції Конституційного Суду щодо цієї норми)

Зразкова справа

№360/3611/20 · зразкова справа

Припис акта, визнаний неконституційним Конституційним Судом із змістовних підстав, більше не може бути застосованим під час розгляду справ судами з мотивів його суперечності Конституції

Дія неконституційного закону в апеляції

№640/7102/20 · **постанова КАС ВС**

У разі визнання на час розгляду справи в апеляційній інстанції неконституційним закону, який був чинним на час провадження в суді першої інстанції, він не підлягає застосуванню

Принцип правової визначеності

№921/229/22 · постанова КГС ВС від 24.05.2023

Застосування закону, визнаного на момент подання позову неконституційним, до правовідносин, які цьому передували, суперечитиме принципу правової визначеності, що є невід'ємним елементом принципу верховенства права

Виплата дивідендів: приклад застосування

Фабула справи

- 1) у 2019 році у підприємства виник обов'язок по виплаті дивідендів за 2018 рік;
- 2) у 2020 році КСУ визнав неконституційною норму закону щодо виплати дивідендів;
- 3) позов про стягнення дивідендів за 2019 рік подано в 2022 році

Позиція Верховного Суду

Перед Верховним Судом у цій справі постало питання щодо можливості застосування судом абз. 8 ч. 5 ст. 11 Закону «Про управління об'єктами державної власності» після того, як цю норму було визнано неконституційною.

Верховний Суд вирішив, що оскільки суд не повинен застосовувати неконституційні закони, а в цьому випадку з огляду на рішення КСУ норма є неконституційною поза сумнівом, то вона не застосовується.

Дія рішення КСУ в часі

№4819/49/19 · [постанова ВП ВС від 18.11.2020](#)

Рішення КСУ поширюється на правовідносини, які виникли після його ухвалення, а також на правовідносини, які виникли до його ухвалення, але продовжують існувати (тривають) після цього

Підтримка позиції суду першої інстанції

№340/5086/20

Постановляючи рішення про задоволення позову, суд першої інстанції у цій справі діяв на підставі частини четвертої статті 7 КАС України, і така його позиція знайшла підтримку в юридичній позиції Конституційного Суду України. Верховний Суд не вбачає підстав для скасування такого рішення суду

Пряме застосування Конституції

№240/7411/21 · моя окрема думка

Пряме застосування Конституції у поєднанні з принципом її верховенства над іншими правовими актами неминуче передбачає правомочність судів відмовитись від застосування будь-якого правового акта, який вони визначають як неконституційний в цілому або в частині

Пряма дія Конституції та рішення КСУ

КЦС, справа №343/1869/23

Зміст ч. 6 ст. 10 ЦПК свідчить, що суд не застосовує закон, який суперечить Конституції, а застосовує норми Конституції як норми прямої дії, незалежно від наявності (відсутності) рішення КСУ щодо неконституційності такого закону та стадії розгляду справи.

Пряма (перспективна) дія рішення КСУ, встановлена у ст. 152 Конституції, стосується насамперед порядку його виконання та не впливає на імперативні приписи процесуальних норм про те, що положення нормативно-правового акта, що суперечать Конституції, не можуть застосовуватися судом

Оцінка конституційності судом

КЦС, справа №343/1869/23

Тому суд при вирішенні справи має надавати оцінку змісту позовних вимог та обставин справи (спірних правовідносин) з урахуванням конституційності (неконституційності) норми закону, яка підлягає застосуванню.

За наявності відповідного рішення КСУ щодо неконституційності положення нормативно-правового акта суд враховує юридичну позицію (висновок) КСУ. Натомість відсутність рішення КСУ щодо неконституційності такого закону має правовий наслідок у вигляді звернення судом, після ухвалення рішення у справі, до Верховного Суду для вирішення питання стосовно внесення до КСУ подання щодо конституційності закону

Перегляд за виключними обставинами

СТ. 361 КАС / СТ. 320 ГПК / СТ. 423 ЦПК

Підставами для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами є:

1) встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане.

restitutio in integrum

Гарантуючи таке право особи, законодавець мав на меті забезпечити поновлення порушеного права особи внаслідок допущення щодо неї конституційної несправедливості через застосування у її справі положень закону, які не відповідали Конституції України.

Отже, йдеться про надання заявнику права на застосування інституту повернення сторін до первісного юридичного стану після ухвалення рішення КСУ.

Частина 2 статті 152 Конституції

Закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення

Дія рішення КСУ у часі: приклад

№826/14077/18

Касаційний суд дійшов висновку, що суд апеляційної інстанції правильно застосував норми матеріального і процесуального права з огляду на чинність застосованих норм на момент ухвалення судового рішення. Посилаючись на пункт 2 резолютивної частини Рішення від 25.04.2019 №1-р(II)/2019, яким КСУ визнав неконституційним та таким, що втрачає чинність, словосполучення «дійсної строкової» у частині третій статті 59 Закону «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» саме з дня ухвалення цього Рішення, тобто з 25 квітня 2019 року, Верховний Суд визначив, що до правовідносин, які виникли до цієї дати, слід застосовувати редакцію статті, що була чинною до визнання її неконституційною.

I. Підстави для перегляду за виключними обставинами

№823/1404/18 · [постанова Шостого ААС від 18.06.2019](#)

Вимога ч. 3 ст. 59 Закону №796-XII щодо участі у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та військових навчань лише під час проходження дійсної строкової служби втратила чинність з 25 квітня 2019 року, тому суд, з метою ефективного захисту прав, свобод, інтересів позивача, вважає, що слід застосувати ч. 2 ст. 9 КАС України і зобов'язати відповідача здійснити перерахунок пенсії по інвалідності з 25 квітня 2019 року.

Зважаючи на рішення КСУ у справі №3-14/2019 (№1-р(II)/2019), яким визнано неконституційним словосполучення «дійсної строкової» у ч. 3 ст. 59 Закону №796-XII, суд вважає, що позивач отримав право на перерахунок пенсії по інвалідності, обчисленої з п'ятикратного розміру мінімальної заробітної плати, з 25 квітня 2019 року.

Продовження: висновок колегії суддів

№823/1404/18 · постанова Шостого ААС від 18.06.2019

Разом з тим колегія суддів наголошує, що станом на день звернення позивача до відповідача із заявою про перерахунок пенсії останній діяв у відповідності до вимог чинного законодавства, відповідно колегія суддів не вбачає в його діях протиправності.

Проте оскільки станом на день перегляду постанови Київського апеляційного адміністративного суду від 08.08.2018 за виключними обставинами виникли підстави для перерахунку пенсії позивача, колегія суддів доходить висновку, що слід зобов'язати ГУ ПФ України в Черкаській області здійснити з 25 квітня 2019 року перерахунок та виплату позивачу пенсії.

На підставі наведеного колегія суддів вважає, що заява про перегляд судового рішення за виключними обставинами підлягає частковому задоволенню.

II. «Рішення суду не передбачає виконання»

№0440/5693/18 · ухвала Третього ААС від 26.06.2019

1) На час виникнення спірних правовідносин та на час розгляду справи судами положення зазначеної норми були чинними та підлягали застосуванню відповідачем. Рішення КСУ від 25.04.2019 у справі №3-14/2019 на спірні правовідносини не може вплинути, оскільки правовідносини у цій справі виникли до ухвалення такого рішення.

2) Відповідно до п. 1 ч. 5 ст. 361 КАС України підставами для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами є встановлена КСУ неконституційність (конституційність) закону, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане. З матеріалів справи слідує, що постановою від 14.01.2019 позивачу відмовлено в задоволенні позовних вимог, виконавчі листи не видавались, отже судові рішення не виконувались, відтак не виникло і обставин для перегляду судового рішення за виключними обставинами.

Виключна правова проблема?

- **Справа №808/1628/18**
 - 20.02.2020 — ухвала про передачу на ВП
 - 25.03.2020 — ухвала ВП
 - 14.05.2020 — ухвала про передачу на ОП
 - 19.02.2021 — постанова ОП КАС ВС
- **Справа №910/30/19**
 - 02.06.2020 — ухвала про передачу на ВП
 - 24.06.2020 — ухвала ВП

Оцінка виключної правової проблеми

№808/1628/18 · с. 13

Не означають як виключну правову проблему в сформульованому касаційним судом вигляді рішення ВС, на які покликався касаційний суд, оскільки, по-перше, касаційні суди у цих справах фактично встановили, як слід застосовувати норми закону, які рішенням КСУ визнані неконституційними, і, по-друге, суди насправді не допустили суперечливого та взаємовиключного розуміння і застосування положень законодавства, що були чинними на час розгляду спору, але втратили законну силу після визнання їх неконституційними на підставі рішення суду конституційної юрисдикції.

«Невиконане рішення» — уточнення поняття

№808/1628/18 · с. 14

Не може вважатись невиконаним, у розумінні положень пункту 1 частини п'ятої статті 361 КАС України, рішення суду, що набрало законної сили та яким у задоволенні позову відмовлено, оскільки таке рішення не передбачає примусового його виконання

Справа №160/6949/20 від 24.02.2026

- За своєю правовою природою визнання неконституційності актів або їх окремих положень вказує на те, що такі суперечили нормам Основного Закону з моменту їх прийняття
- Ухвалення рішення КСУ не створює юридичного факту неконституційності, таким рішенням лише визнається наявність чи відсутність такого факту, який виник у момент прийняття неконституційного акта
- З дня прийняття рішення КСУ, якщо іншого строку не зазначено у самому рішенні, неконституційні акти лише втрачають чинність

Відшкодування шкоди, завданої неконституційним актом

№160/6949/20 · від 24.02.2026

Шкода, завдана неконституційним актом, виникає у період, коли акт діяв та ще не був визнаний неконституційним, тобто в минулому, оскільки не можна заподіяти шкоду неконституційним актом після того, як він за рішенням КСУ втратив чинність.

Заподіяння шкоди завжди відбувається внаслідок вже прийнятого та застосовного в минулому до особи неконституційного акта, і відсутність передбаченого частиною третьою статті 152 Конституції спеціального закону, який установлює порядок відшкодування зазначеної шкоди, не звільняє державу від обов'язку здійснити таку компенсацію.

Єдність судової практики

Забезпечувана Верховним Судом єдність судової практики як основне його завдання є похідним від забезпечення верховенства Конституції України судами системи судоустрою і Конституційним Судом України.

справа №340/5086/20

Верховний
Суд

Дякую за увагу!

